

รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมบ้านโป่งเป้าอย่างยั่งยืน

โดย ทีมวิจัยชุมชน

บ้านโป่งเป้า หมู่ 4 ตำบลเหล่างาม อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี

มกราคม 2562 – ธันวาคม 2563

สนับสนุนโดย

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบสุขภาวะ บนฐานความมั่นคงทรัพยากรทางอาหาร
และทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ,
มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

และ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สารบัญ

ลำดับ	เนื้อหา	หน้า
1	บริบทชุมชน	3
	1.1 ความเป็นมาของชุมชน	3
2	วิถีชีวิตชุมชน	4
3	การจัดการท่องเที่ยวของชุมชน	4
4	ระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่บ้านโป่งเปี้ยว	8
	สามพันโบก หรือ แกรนด์แคนยอนเมืองไทย	10
	บุงที่สำคัญ ในเขตสามพันโบก	12
5	สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบ	14
6	ทิศทางการจัดการทรัพยากรและการท่องเที่ยวของชุมชน	15
ภาคผนวก	วัตถุประสงค์, งบประมาณ, รายชื่อทีมวิจัยชุมชน	16
	กิจกรรมในช่วงการทำงานวิจัย	17
	อุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก	24

1. บริบทชุมชน

หมู่บ้านโป่งเป๊าะ หมู่ 4 ตั้งในเขตตำบลเหล่างาม ทิศเหนือติดเขตตำบลสองคอน และทิศใต้ติดเขตตำบลสำโรง ของอำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบัน มีครัวเรือน 103 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 598 คน (ชาย 294 คน และหญิง 304 คน)

บ้านโป่งเป๊าะ ตั้งอยู่ติดทางหลวงชนบทหมายเลข 2112 อยู่ห่างจากแม่น้ำโขงระยะทางตรงประมาณ 2.3 กิโลเมตร พื้นที่รอบที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ทำนา และเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ มีลักษณะเป็นแผ่นดินสลับกับดินลูกรังไปจนถึงแม่น้ำโขง บางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ และดอนปู่ตา มีลำห้วยตาหวังไหลมาจากทิศตะวันตกของหมู่บ้าน แล้วอ้อมขึ้นไปทางทิศเหนือ และไหลลงสู่แม่น้ำโขงด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน บริเวณที่ลำห้วยตาหวัง ไหลลงสู่แม่น้ำโขงนั้น คือจุดเริ่มต้นของแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่มีชื่อว่า “สามพันโบก” ซึ่งเป็นลานหิน สลับกับหนองน้ำ บึง โบก มีความยาวประมาณ 4.3 กิโลเมตร โดยส่วนที่กว้างที่สุดของลานหินมีความยาวประมาณ 900 เมตร โดยปกติของบริเวณลานหินหรือสามพันโบกนี้ จะถูกน้ำโขงท่วมทั้งหมดในฤดูฝนช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคมของทุกปี

1.1 ความเป็นมาของชุมชน

ปี 2430 มีชาวบ้าน 8 หลังคาเรือนนำโดยมีพ่อใหญ่สัง ปราบภัย ย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองหม่องกองยาก ประเทศลาว มาตั้งหมู่บ้านอยู่ริมแม่น้ำโขงมีชื่อว่า “บ้านบังลับ” ได้อาศัยพึ่งพาแหล่งอาหารและทรัพยากรธรรมชาติจากแม่น้ำโขง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารและเพื่อสะดวกในการใช้น้ำอุปโภคและบริโภค การหาปลาในลำน้ำโขง การเลี้ยงสัตว์และสะดวกในการเดินทางเพราะสมัยก่อนจะเดินทางโดยเรือ

ต่อมา ปี 2457 คนในชุมชนได้ขยับขยายลงมาอยู่ด้านล่าง แยกออกเป็นบ้านเกาะโรง, ชุมชนระเว และชุมชนโป่งนกเป๊าะ เพื่อหาพื้นที่ในการทำการเกษตรหรือทำไร่นา บ้านบังลับจึงกลายเป็นบ้านร้างซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 25 ไร่ และในปี 2485 บ้านโป่งนกเป๊าะ ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นบ้านโป่งเป๊าะ มาจนถึงปัจจุบันนี้

2. วิถีชีวิตชุมชน

ชาวบ้านโป่งเป่ามีอาชีพหลักด้านการเกษตร คือการทำนา, ทำไร่ และอาชีพที่พึ่งพาแม่น้ำโขง ทั้งในเรื่องการประมง และการปลูกพืชผักริมตลิ่งแม่น้ำโขง

เมื่อก่อนในฤดูน้ำโขงลดลง ชาวบ้านจะปลูกพืชผักจำพวก ผักกาด ถั่วลิสง มันเทศ ถั่วฝักยาว หอมแดง กระเทียม พริก ตามตลิ่งริมโขง เนื่องจากสภาพพื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์มาก จากมูลของไส้เดือนจำนวนมาก ซึ่งจัดเป็นปุ๋ยชั้นดีที่สุด

การประมงของชาวบ้านในอดีต จะใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นเอง เช่น แห ที่ทำมาจากต้นป่าน นอกจากนี้ยังมีการใช้เบ็ด มอญ ต่อม กุ้ง ต่อม ปลา ส่วนปลาที่จับได้จะมีทั้งปลานขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ขึ้นมาตามฤดูกาล เช่น ปลากด ปลาสร้อย ปลารากกล้วย ปลาสะอี่ ปลาพอน ปลาซุ่ย ปลาเลิม ปลาหูแต่ม ปลาผาง ปลาขบ ปลานาง ปลาคุณ ปลาอีร้า กุ้ง หอย

3. การจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

การท่องเที่ยวของชุมชนในบริเวณ สามพันโบก เริ่มต้นในปี 2550 ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญได้แก่ บุ่งน้ำใส(บุงมรกต), บุงพะลาน, บุงแม่ปากแดง, บุงกรรมมะเมืองใต้, บุงกรรมมะเมืองเทิง, บุงถ้ำเนาสามเศร่า (เฒ่า), บุงห้วยโรง, หาดหงส์ และลานหินสี (ลานหินสี อยู่ในเขตบ้านคำจ้าว ต.เหล่างาม)

ปัจจุบันชาวบ้านจำนวนมากได้พึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยว ซึ่งแยกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. กลุ่มเรือนำเที่ยว มีเรือที่จดทะเบียนท่องเที่ยวแล้วจำนวน 36 ลำ คิดราคาตามระยะทาง เช่น สามพันโบก-สองคอน (ท่าเรือสามพันโบก-ลานหินสี และวกกลับล่องขึ้นไปตามน้ำโขง ผ่านหาดสลึง ของบ้านปากกะหลาง และเข้าสู่ ปากบ้อง และสองคอน ของบ้านสองคอน ก่อนจะวกกลับลงมาที่ทำเรือสามพันโบก) ราคา 3,000 บาท โดยช่วงคึกคักจะอยู่ช่วง ปี 2554-2558 เรือ 1 ลำ สามารถออกเรือวนรอบได้วันละ 2 เที่ยว เที่ยวละประมาณ 2,000 บาท
2. กลุ่มรถสองแถว จะรับส่งนักท่องเที่ยวจาก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวลงไปยังพื้นที่สามพันโบก เพื่อเดินชมสามพันโบก (เฉพาะบนบก) ราคาเหมา 200 บาท/คัน มีจำนวน 32 คัน (ในอดีตจะคิดเป็นรายบุคคล ๆ ละ 20 บาท ต่อมามีการปรับระบบใหม่ คิดในอัตราเหมา) ในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวมากในแต่ละวัน เจ้าของรถแต่ละราย อาจมีรายได้มากถึง 1,000-2,000 บาทต่อวัน
3. กลุ่มร้านค้า ในบริเวณศูนย์บริการนักท่องเที่ยวและในชุมชน มีจำนวน 18 ร้านในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวมาก ในแต่ละวัน เจ้าของร้านแต่ละรายจะมีรายได้จะอยู่ที่ 500-10,000 บาทต่อวัน ขึ้นกับขนาดของร้าน เช่น ร้านขายน้ำ, ลูกชิ้น, มะพร้าว มีรายได้ 500-2,000 บาทต่อวัน, ร้านระดับกลางขายอาหารอีสาน มีรายได้ 1,000-5,000 บาทต่อวัน และร้านอาหารใหญ่ จะมีรายได้ 5,000-10,000 บาทต่อวัน
4. กลุ่มมัคคุเทศก์มี 2 กลุ่ม คือผู้ใหญ่ และนักเรียนในชุมชน (มีเครื่องแบบมัคคุเทศก์น้อย) รวมแล้วประมาณ 40 คน เพื่อนำชมสามพันโบก โดยจัดเป็นคิวเหมือนเรือ ค่าบริการขึ้นอยู่กับความสมัครใจของนักท่องเที่ยว

สำหรับรายได้จากธุรกิจท่องเที่ยว กลุ่มต่าง ๆ มีความตกลงจะจ่ายให้ชุมชน จำแนกเป็นมัคคุเทศก์ 200 บาท/ปี เรือ 100 บาท/ปี รถ 500 บาท/ปี เพื่อใช้พัฒนาภายในชุมชน และฝากธนาคารเป็นบัญชีกลางของชุมชน ซึ่งดูแลโดยผู้ใหญ่บ้าน

ทั้งสามกลุ่มนี้ ชาวบ้านโป่งเปี้ยวยังคงเป็นเจ้าของกิจการในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามชาวบ้านโป่งเปี้ยวที่มีอาชีพกับการท่องเที่ยว ทราบดีว่ารายได้ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในช่วงฤดูหนาว-ฤดูแล้ง ในช่วงที่แม่น้ำโขงลดลงเท่านั้น

ตารางแสดงรายชื่อชาวบ้านโป่งเป่า ที่มีกิจการเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	รถ/คัน	เรือ/ลำ	บ้านที่มีค้าขาย
1.	นายประสิทธิ์ สหคำวงศ์	1	1	-
2.	นายสุวิทย์ สหคำวงศ์	2	2	-
3.	นายไพรัฐ จิตะโพธิ์	1	1	-
4.	นายรุ่งเสถียร จิตะโพธิ์	1	-	-
5.	น.ส นิษาชล สุขสนาน	1	-	-
6.	น.ส วชิรี หมื่นภูวงค์	1	-	-
7.	น.ส วราภรณ์ ปราบภัย	1	-	-
8.	นายสุนทร ภาวะเวช	1	1	-
9.	นายคารมณัฏ์ ปราบภัย	-	2	-
10.	นายสมจิตร ปราบภัย	1	2	-
11.	นายประชาญ ปราบภัย	1	-	-
12.	นายสุนันท์ คุณพานี	1	1	-
13.	นายสุพรรณ แม่นย่า	1	2	-
14.	นายสุคนธ์ คุณพานี	1	-	-
15.	นายล้ำลอง ภาวะเวช	1	-	-
16.	นายสุนทร ภาวะเวช	-	2	-
17.	นายนิคม ปราบภัย	2	2	-
18.	นายผดุง อับโพธิ์ไทร	-	2	-
19.	นายสมัย วงศ์พุกม	1	1	-
20.	นายถนอม หมื่นภูวงค์	1	-	-
21.	นางเหรียญตอล ปราบภัย	-	1	-
22.	นายทองมี หมื่นภูวงค์	1	-	-
23.	นายจอมยุทธ จรรยา	1	-	-
24.	นายโสหนง ปราบภัย	1	1	-
25.	นายวินัย ปราบภัย	1	1	-
26.	นายนิติกร ยืนนน	-	3	-
27.	นายคะนอง ปราบภัย	1	-	-
28.	นายหวาด แม่นย่า	1	-	-
29.	นายจันดี ปราบภัย	-	2	-
30.	นายยอด หมื่นภูวงค์	-	2	-
31.	นายหนูกร ปราบภัย	-	2	-
32.	นายใจ หมื่นภูวงค์	1	1	-
33.	นายสนสะอาด แม่นย่า	2	1	-
34.	นายสรุชัย บุตรวิชา	1	-	-
35.	นายสุพรรณ หมื่นภูวงค์	1	-	-
36.	นายสิทธิกร ปราบภัย	-	2	-
37.	นายถนอม เมืองชัย	-	1	-
38.	นายสมสิทธิ์ ภาวะเวช	2	-	-
39.	น.ส ธนพร คำสวัสดิ์	-	-	1

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	รถ/คัน	เรือ/ลำ	บ้านที่มีค้าขาย
40.	นางเตือนใจ แก้วบุญเรือง	-	-	1
41.	น.ส วราภรณ์ ปรามภัย	-	-	1
42.	นางเมือง ปรามภัย	-	-	1
43.	นายจอมยุทธ จรรยา	-	-	1
44.	นางเหรียญดอล ปรามภัย	-	-	1
45.	นางทองเพียร จิตะโพธิ์	-	-	1
46.	นายรุ่งเสถียร จิตะโพธิ์	-	-	1
47.	นายสำลี สหคำวงศ์	-	-	1
48.	นางบุ แม่निया	-	-	1
49.	นางวัชรีย์ หมื่นภูวงค์	-	-	1
50.	นายสุรชัย บุตรวิชา	-	-	1
51.	นายมานิต ดวงกล้า	-	-	1
52.	นางธนาพร สีแท้	-	-	1
53.	นางสมจิตร ปรามภัย	-	-	1
54.	นางนุชจรี ปรามภัย	-	-	1
55.	นางเนียม ปรามภัย	-	-	1
56.	นายสนสะอาด แม่निया	-	-	1
	รวม	32	36	18

หมายเหตุ รายชื่อหมายเลข 8 และ 16 เป็นบุคคลคนละคนกัน มี ชื่อ-สกุลเหมือนกัน

4. ระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่บ้านโป่งเป้า

สภาพภูมิประเทศของแม่น้ำโขงในบริเวณบ้านโป่งเป้า เมื่อน้ำโขงลดจะปรากฏเป็นนิเวศลานหิน ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำโขง (ทั้งเขตแดนประเทศไทย และประเทศลาว) มีความยาวต่อเนื่องรวมระยะทางถึง 6.7 กิโลเมตร จะเห็นนิเวศลานหินได้ชัดเจน บางพื้นที่จะเป็นโบก แอ่ง หรือบึง ที่เกิดจากการกัดเซาะของแม่น้ำโขงและเกิดเป็นลักษณะต่าง ๆ บางพื้นที่มีหลุมลึกต้นผสมผสานกันไป โดยปกติของบริเวณลานหินนี้ จะถูกน้ำโขงท่วมทั้งหมดในฤดูฝนช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคมของทุกปี ลานหินนี้ เป็นที่รู้จักในชื่อ “สามพันโบก” มีความยาวระยะทางประมาณ 4.3 กิโลเมตร โดยส่วนที่กว้างที่สุดของลานหินมีความยาวประมาณ 900 เมตร ด้านทิศใต้ ของสามพันโบกเป็นเขตติดต่อกับบ้านคำจ้าว ตำบลเหล่างาม

บ้านโป่งเป้าพื้นที่ส่วนมากจะเป็นนิเวศลานหิน ซึ่งพื้นที่ริมโขงในช่วงน้ำลดลง จะเห็นนิเวศลานหินได้ชัดเจนบางพื้นที่จะเป็นโบก แอ่ง ที่เกิดจากการกัดเซาะของแม่น้ำโขงและเกิดเป็นลักษณะต่าง ๆ บางพื้นที่มีหลุมลึกต้นผสมผสานกันไป หรือชาวบ้านเรียกกันว่าโบกมีนับหลายพันจุด

ขณะที่ลานหินในฝั่งประเทศลาว จะแบ่งเป็น 2 ส่วน ที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และทิศใต้ของสามพันโบก มีระยะทางประมาณ 2.8 และ 2.1 กิโลเมตรตามลำดับ

ระบบนิเวศของสามพันโบก (และลานหินในฝั่งประเทศลาวด้วย) นอกจากจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญระดับโลกแล้ว ยังเป็นระบบนิเวศที่สำคัญของวงจรชีวิตของปลาในแม่น้ำโขงนานาชาติ เนื่องจากมีสภาพนิเวศที่เหมาะสมต่อการผสมพันธุ์ วางไข่และอนุบาลปลาวัยอ่อนที่มีขนาดใหญ่มากที่สุดแห่งหนึ่งในแม่น้ำโขง

ในช่วงฤดูน้ำหลากน้ำโขงจะท่วมโบก โดยน้ำโขงจะเพิ่มระดับขึ้นประมาณเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน ปลาขนาดใหญ่ที่อาศัยอยู่ในร่องน้ำลึก จะขึ้นมาวางไข่ตามโบก ตามบึง เมื่อถึงช่วงเดือนพฤศจิกายน น้ำโขงลดระดับลง จะเห็นลูกปลาที่อาศัยอยู่ตามบึง และปลาที่อยู่ในบึง จะเริ่มวางไข่ในเดือนเมษายน – พฤษภาคม เมื่อเป็นตัวอ่อนการอาศัยอยู่ในบึง บางส่วนก็ออกไปหากินตามแม่น้ำโขงตามธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถหาปลาโดยการใส่มองทั้งในแม่น้ำโขง และบึงขนาดใหญ่ได้ และมีข้อห้ามไม่ให้มีการซื้อตปลา

สามพันโบก (ภาพ: มนตรี จันทวงศ์)

สี่พันขุม พื้นที่โบก บุ่ง ผังประเทศ สปป.ลาว ด้านตรงข้ามกับสามพันโบก (ภาพ: มন্ত্রী จันทวงศ์)

สามพันโบก หรือ แกรนด์แคนยอนเมืองไทย

ในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ทางธรณีวิทยา มีระบบนิเวศที่โดดเด่น เฉพาะตัว โดยนายทศพร นุชอนงค์ รองอธิบดี กรมทรัพยากรธรณี¹ ได้ให้ข้อมูลว่า ในยุคหนึ่ง สามพันโบก เคยเป็นหินทรายจัดอยู่ในหมวดหินภูพาน อายุประมาณ 100 ล้านปี ไม่มีแม่น้ำโขงไหลผ่านบริเวณนี้ แต่จากการที่แม่น้ำโขงพัดพาเอากรวดหินดินทรายมาหมุนวนไปเรื่อย ๆ เกิดการกัดกร่อนจนเกิดเป็นแอ่งโค้งเว้า ซึ่งมีทั้งแอ่งขนาดเล็ก ๆ ไม่กี่เซนติเมตรจนถึงขนาดใหญ่เท่าสระว่ายน้ำจำนวนมาก ชื่อของแอ่ง หลุม บ่อน้ำ เหล่านี้ เรียกว่า ‘กุ่มลักษณะ’ หรือ ‘โบก’ กลายเป็นที่มาของชื่อ “สามพันโบก” พบได้ทีเดียวในแม่น้ำโขง ช่วงที่ไหลผ่านไทย ถ้าไปส่องน้ำโขงที่อื่น ๆ จะไม่พบ ไม่ว่าจะส่องแก่งคุดคู้ เชียงคาน ปากชม หนองคาย ไม่มีหินแบบนี้ แม้ผ่านโขดหิน ผ่านแก่ง แต่เป็นหินคนละประเภท พื้นที่ตรงนี้จุดเด่นเป็นหินเก่าแก่ กัดกร่อน เป็นหลุม รู

งานศึกษาวิจัยในพื้นที่สามพันโบก อาทิเช่น ในปี 2555 สำนักธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เผยแพร่ รายงานฉบับสมบูรณ์ การรวบรวม สํารวจ ศึกษา ประเมิน และประเมินผล แหล่งธรณีวิทยาและกำหนดแหล่งอนุรักษ์ธรณีวิทยา จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งดำเนินการสำรวจในช่วงปี 2554-2555² , ในปี 2556 มีรายงานการศึกษา ธรณีสัณฐานวิทยาและรูปแบบของกุ่มลักษณะ จากแม่น้ำโขงบริเวณสามพันโบก อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี โดย ปภณ รักษาธรรม ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย³

¹ http://www.dmr.go.th/n_more_news.php?nid=45761&filename=index

² http://www.dmr.go.th/download/Bio/การรวบรวม_สำรวจ_ศึกษา_อุบลราชธานี.pdf

³ <https://www.car.chula.ac.th/display7.php?bib=b2016076>

จุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวสามพันโบก อาจจะเริ่มจากการลงพื้นที่สำรวจของทีมงานไกด์ อุบลในปลายปี 2549 พบว่า พื้นที่สามพันโบก เดิมเป็นพื้นที่หาลา ปลุ๊กพีชฝักริมโขงของชาวบ้านโป่งเป้า และหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งชาวบ้านเรียกในชื่อท้องถิ่นว่า **ปู้จกปู้**⁴ โดยมีตำนานว่า หลุมโบกที่เกิดขึ้นมากมาย เกิดจาก ปูพาหลานมาจับปลาบริเวณถ้ำต้อน (ต้อนเป็นเครื่องมือดักปลาของคนอีสาน) บังเอิญไม่สามารถ จับปลาได้ ปูจึงใช้มือล้างปูหินริมน้ำโขงจนเกิดโบกจำนวนมาก พื้นที่บริเวณนี้ไม่เป็นที่รู้จักกันในฐานะที่เป็น สถานที่ท่องเที่ยว เพราะซ่อนตัวอยู่ไกลจากถนนที่เลียบแม่น้ำโขง จนกระทั่งในปี 2549 ทีมงานของไกด์อุบล ได้ลงพื้นที่สำรวจ ซึ่งปรากฏว่ามีศักยภาพในเชิงการท่องเที่ยวสูงมาก จึงเริ่มมีการเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้กันใน วงกว้าง ผ่านช่องทาง <https://www.guideubon.com> และ ราชธานีเคเบิลทีวี (RTV) ของจังหวัดอุบลราชธานี

“สามพันโบก” เป็นชื่อที่อาจารย์เรื่องประทีน เขียวสด ได้ตั้งไว้ในปี 2549 จากสภาพพื้นที่ที่มี โบกมากมายจนนับไม่ถ้วน พอๆ กับสีพื้นดอนของ สปป.ลาว พื้นที่นี้ใช้เพียงสามพัน จึงได้ชื่อ สามพันโบก อาจารย์เรื่องประทีน มีส่วนมะขามหวานติดแม่น้ำโขง ในจุดที่อยู่ใกล้มากที่สุดในการเข้าถึงพื้นที่สามพันโบก และอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนอย่างมาก ในการบุกเบิกนำเสนอสามพันโบก ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง รวมทั้ง ชาวบ้านในพื้นที่ต่างก็ใช้ชื่อ สามพันโบก ตามที่อาจารย์เรื่องประทีนได้ตั้งไว้ด้วยเช่นกัน

ปี 2554 สามพันโบก เริ่มเป็นที่รู้จักและปรากฏสู่สายตานักท่องเที่ยว เมื่อโฆษณาของ ท.ท.ท. ชุด พีเบิร์ด ธงไชย แมคอินไตย์ พรินซ์เตอร์แคมเปญ “เที่ยวไทยครีกครั้น เศรษฐกิจไทยคึกคัก” (https://www.youtube.com/watch?v=kPRaP_1BTvs) เริ่มออกฉายภาพสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นฉากจบ ของโฆษณาชุดนี้ จึงกลายเป็นคำถามว่า ที่ไหนกัน นับแต่นั้นมา สามพันโบก จึงกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว แห่งใหม่เป็นที่นิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ⁵ สามพันโบกยังได้รับคัดเลือกให้เป็น แหล่งท่องเที่ยวโดดเด่นในโครงการ 12 เดือน 7 ดาว 9 ตะวัน ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ นักท่องเที่ยวต่างเดินทางมาเพื่อถ่ายรูปภูผา แก่งหินน้อยใหญ่ โบกรูปหัวใจ โบกรูปคล้ายตัวการ์ตูนมิกกี้ เม้าส์

สามพันโบก ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวแม่น้ำโขงของ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งแต่อำเภอเขมราฐ นาตาล โพธิ์ไทร ศรีเมืองใหม่ และโขงเจียม มาอย่างต่อเนื่องจนถึง ปัจจุบัน โดยผนวกแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ตามแม่น้ำโขงให้เป็นที่รู้จักมากขึ้นไปด้วย เช่น หาดทรายสูง, หาด ชมดาว, หาดปากแซง, ปากบ้อง, หาดสลึง, ผาชัน ฯลฯ และในปี 2554 นี้เอง ที่จังหวัดอุบลราชธานีได้ริเริ่ม การจัดทำโครงการอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก โดยดึงภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งในระดับจังหวัด และกรม

⁴ <https://sites.google.com/site/ubonjuthathipcom22/sam-phan-bok>

⁵ <https://tourphoshi.wordpress.com/2011/09/01/โฆษณาชวนเที่ยวเมืองไทย/>

ทรัพยากรธรณี ร่วมกันศึกษาและนำเสนอต่อ คณะกรรมการอนุรักษ์แหล่งธรณีวิทยาและจัดตั้งอุทยานธรณี
จนมีมติรับรองการจัดตั้งอุทยานธรณี ฝาชัน สามพันโบก ระดับประเทศ เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2562

บุงที่สำคัญในเขตสามพันโบก ได้แก่

1. **บุงอีเพื่อย** ที่มาของชื่อบุงคือเป็น ชื่อของบุคคลในสมัยก่อนที่ชุมชนบ้านบังลับ คือ “ยายเพื่อย” คำว่า “อี” เป็นคำนำหน้าภาษาลาวเช่น อีพ่อ อีแม่ อีพ่อใหญ่ แม่ใหญ่ เป็นต้น
ยายเพื่อย แกหวงน้ำบริเวณบุงนี้ไว้เพื่อใช้อุปโภคบริโภคสำหรับชุมชน ห้ามทุกคนลงเล่นน้ำที่บุง บ่อมีพื้นที่ประมาณ 2 ไร่ ลึก 2.5 เมตร น้ำจะขึ้นท่วมใน เดือนพฤษภาคมของทุกปี และน้ำจะลดลงทำให้มองเห็นบุงในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี
บุงนี้ ชุมชนวางแผนสำหรับการปล่อยปลาบุง เพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ และจัดเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาแม่น้ำโขงและขยายสู่อื่น ๆ ต่อไป และทุกวันนี้ คนในสามพันโบกแหล่งท่องเที่ยวก็ใช้น้ำในบุงนี้เช่นกัน
2. **บุงบ้าน** ที่มาของชื่อบุง คือ บุงนี้อยู่ในเขตชุมชน ‘บังลับ’ ทุกคนในชุมชน จะใช้น้ำที่บุงนี้ในการดำรงชีวิต รถพืชมักที่ปลูกไว้บริเวณริมตลิ่งของบ้านบังลับนั่นเอง และปัจจุบันนี้ ชุมชนที่อยู่บริเวณลานสามพันโบกก็ได้ใช้น้ำที่บุงนี้เช่นกัน
บุงบ้าน มีขนาดพื้นที่ประมาณเกือบ 2 ไร่ ลึกประมาณ 1.5-3 เมตร ในบางจุด น้ำโขงจะเข้าท่วมเดือนพฤษภาคมและน้ำจะลดลงและสามารถมองเห็นบุงได้ในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี
บุงนี้ห้ามคนลงเล่นน้ำ จึงเหมาะแก่การปล่อยปลาบุง เพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ จัดเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและห้ามจับปลาในบุง
3. **บุงน้ำใส** เรียกเพราะน้ำในบุงใสมาก แม้มีคนลงเล่นน้ำเป็นสิบคน น้ำก็ไม่ขุ่น ทุกคนจึงเรียกบุงนี้ว่าบุงน้ำใส และเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น สระมรกต ตั้งแต่ปี 2550 ตามแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งบุงนี้เป็นจุดสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว บุงนี้จะมีพื้นที่ประมาณครึ่งไร่และตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าบุงอื่น ๆ น้ำโขงจะขึ้นท่วมในช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี และน้ำจะลดลงทำให้สามารถมองเห็นบุงได้ในเดือนตุลาคมของทุกปี บุงน้ำใสนี้ จึงเหมาะแก่การปล่อยปลา เพื่อเป็นการอนุรักษ์ และเพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ชุมชนได้ประกาศเป็นจุดห้ามจับปลา และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวด้วย

ระบบนิเวศย่อยของลานหินตอนบน ของบ้านโป่งเป่า

1. บึงอีเพือย	2. บึงบ้าน	3. บึงเปดลืบ
4. บึงหัวก้ามกาด	5. กะเบา	6. บึงมน
7. บึงดอนหนม	8. ปากห้วยดานหรั่ง	9. บึงแม่ใหญ่ตาด
10. บึงขมน้อย	11-12. บึงยาวสองห้อง	13. บึงแม่แก่น
14. บึงมน	15. บึงนาทองกั้ง	16. บึงถักแก
17. บึงท่าเรือ	18. บึงมน	19. บึงปากห้วยวังต้น
20. บึงหนวาก		

ระบบนิเวศย่อย ลานหินตอนล่าง หรือสามพันโบกของบ้านโป่งเป่า

1. บึงน้ำใส (บึงมรดก)	2-4. บึงพะลาน	5. บึงแม่ปากแดง
6. บึงกรมมะเมืองใต้	7. บึงกรมมะเมืองเทิง	8. บึงเตาเผาสามเศรา (เตา)
9. บึงกระทะ	10. บึงถ้ำใหญ่	11. บึงแม่ปากแดง
12. บึงห้วยโรง	13. บึงมหาขอด	14. บึงแดงคิง
15. บึงถ้ำต้อน	16. บึงปากห้วยเจ็ย	17. ช้างนางนี้
18. บึงสองห้อง	19-25 เป็นของบ้านคำจ้าว ต.เหล่างาม	

5. สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบ

ในช่วงปี 2559 จนถึงปี 2562 ชาวบ้านเริ่มเห็นปรากฏการณ์ของระดับน้ำโขงขึ้น-ลงผิดปกติ และท่วมพื้นที่นิเวศลานหินสามพันโบกจำนวนมากในช่วงฤดูแล้ง ได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องหลายประการ ต่อ ทั้งการท่องเที่ยวของชุมชน และวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิม ได้แก่

1. สถานการณ์ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา ระดับน้ำโขงที่ท่วมสามพันโบก ที่ผิดปกติในฤดูแล้ง ส่งผลให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากไม่สามารถลงไปชมความสวยงามที่เกิดจากธรรมชาติของสามพันโบกได้ จึงทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวลดน้อยลงมาเรื่อย ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อรายได้หลักของชาวบ้านที่พึ่งพาการท่องเที่ยว ในทุก ๆ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเรือท่องเที่ยว กลุ่มรถสองแถวรับจ้าง กลุ่มร้านค้าชุมชน และกลุ่มมัคคุเทศก์ เช่น กลุ่มเรือท่องเที่ยวจากที่เคยมีรายได้ทุกวัน ก็จะสามารถออกเรือได้เพียงสัปดาห์ละ 1 วันเท่านั้น (ตามรอบคิวเรือ)
2. ลักษณะของน้ำโขงผันผวนที่ ขึ้น-ลง ผิดธรรมชาติ หรือมีน้ำท่วมขังผิดฤดู ส่งผลให้เกิดการกัดเซาะและเปลี่ยนแปลงสัณฐานของพื้นที่ โดยเฉพาะเนินดินทรายตามตลิ่งหรือรอบบึงหายไป ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชผักได้เช่นเดิม รวมทั้งพืชผักอาหารและสัตว์ตามธรรมชาติจำนวนมากได้หายไปกับเนินดินทรายด้วย สัตว์ที่เป็นอาหารที่อาศัยอยู่ตามริมหาดเช่น จินาย จิ้งหรีด จิหล่อ รวมทั้งไส้เดือนก็ลดปริมาณลงทุกปี
3. น้ำโขงที่ขึ้นลงผิดปกติ โดยเฉพาะในปี 2562 ประกอบกับการระบายน้ำของเขื่อนในจีน ก็มีผลกระทบและประกอบกับในปีที่แล้วที่สุด ทำให้ในช่วงเดือนมิถุนายน น้ำโขงจะต้องท่วมโบกแล้ว แต่ปีนี้เดือนสิงหาคมน้ำยังไม่ท่วมโบก ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปและมีปรากฏการณ์ปลาหลงฤดูจากน้ำขึ้นลงผิดปกติ ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของปลาในบึงต่าง ๆ เนื่องจากจำนวนปลาที่เคยมี เปลี่ยนแปลงไปจำนวนมาก หาปลาไม่ได้เหมือนเดิม ปลาไม่มาตามฤดูกาลที่เคยมา พันธุ์ปลาบางชนิดหายไป นิเวศบึงไม่มีให้เห็นเพราะน้ำไม่ลดลงเหมือนก่อน คนหาปลาก็น้อยลงเพราะไม่มีปลาให้หา นอกจากนี้ชาวบ้านที่หาปลา ยังได้รับผลกระทบจากเรือท่องเที่ยวที่แล่นผ่านทุกวันด้วย จากเสียงเรือและคลื่นน้ำจะทำให้ปลาตกใจและรบกวนปลาการจับปลายากขึ้น ปัจจุบันมีเรือหาปลาประมาณ 40 ลำเท่านั้น

รายได้ที่ขาดหายไป ส่งผลต่อเนื้อหาชาวบ้านต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่และกลับมาพึ่งพาการทำเกษตรเพื่อสร้างรายได้ ถึงแม้ว่าราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่ดีนัก แต่ชาวบ้านก็ไม่มีทางเลือก นอกจากนี้บางคนได้ข้ามแดนไปฝั่งประเทศลาว แต่ถูกจับต้องเสียเงินค่าปรับหลายพันบาท

ปัจจุบันชาวบ้านสองฝั่งโขงไปมาหากันยากขึ้น เนื่องจากการแย่งชิงพื้นที่หาปลา เกิดการขโมยข้าวของเครื่องมือเครื่องใช้ในการหาปลาที่ชาวบ้านหากินทุกวัน ความหวังของชาวบ้านจากการพึ่งพาอาหารและรายได้จากการหาปลา อยู่ในสถานการณ์เดียวกับการท่องเที่ยวของชุมชน

ชาวบ้านจึงคิดหาทางออกและการสร้างรายได้ โดยจะเน้นเรื่องการท่องเที่ยวเนื่องจากนิเวศพื้นที่มีความเอื้ออำนวยในการจัดการท่องเที่ยวได้ และเมื่อเข้าต้นปี 2563 รายได้จากการท่องเที่ยวเรียกได้ว่าเท่ากับศูนย์ เนื่องจากการระบาดของโรคโควิด-19 ชาวบ้านต้องกลับมาพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากแม่น้ำโขงมากขึ้น เพื่อการดำรงชีพให้ผ่านพ้นช่วงนี้ไปได้

6. ทิศทางการจัดการทรัพยากรและการท่องเที่ยวของชุมชน

ทีมวิจัยชุมชนมีแนวความคิดในการฟื้นฟูการท่องเที่ยวของชุมชนใน 3 ลักษณะดังนี้

1. การฟื้นฟูนิเวศสามพันโบก เพื่ออนุรักษ์ ขยายพันธุ์ปลาตามธรรมชาติและสร้างแหล่งอาหารสำรองของชุมชน ควบคู่ไปกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีหลักการการฟื้นฟูนิเวศ ชุมชนแต่ละกลุ่มจะช่วยกันสอดส่องและดูแลไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้ามา ทำลายหรือขนย้าย หิน, ทราย, ต้นไม้ ออกไปจากพื้นที่หรือเป็นการทำลายธรรมชาติ และมีกฎและระเบียบในการหาปลา ห้ามเบียดปลาในบ่อ เปิดเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำโขงและเขตห้ามจับปลาในบางจุดที่กำหนดไว้
2. การจัดทำเขตอนุรักษ์บ่อ 3 บ่อ ได้แก่ บ่ออีเพื่อย, บ่อบ้าน, บ่อน้ำใส (สระมรกต) โดยจัดหาพันธุ์ปลาน้ำโขงปล่อยลงบ่อ เพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติและจัดเป็นเขตห้ามจับปลาในบ่อเพื่อเป็นการอนุรักษ์ และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน
3. การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มจักสาน กลุ่มไม้กวาด กลุ่มทอผ้า และผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน ซึ่งจะออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้ชม หลังจากท่องเที่ยวสามพันโบกเสร็จแล้ว

ภาคผนวก

โครงการวิจัย การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมบ้านโป่งเป่าอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม
2. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชุมชนที่สัมพันธ์กับทรัพยากรแม่น้ำโขง

งบประมาณสนับสนุน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จำนวน 27,000 บาท

1. โครงการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศลุ่มน้ำโขงแบบมีส่วนร่วม จำนวน 12,000 บาท
2. แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563 จำนวน 15,000 บาท

กระบวนการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยสรุป

ลำดับ	วันที่	กิจกรรม
1	4-6 กุมภาพันธ์ 2562	การประชุมเชิงปฏิบัติการ ระดับเครือข่าย 7 จังหวัด
2	24 เมษายน 2562	เวทีพัฒนาโจทย์วิจัย พื้นที่บ้านโป่งเป่า
3	20 สิงหาคม พ.ศ. 2562	การประชุมเพื่อลงนามบันทึกความตกลงงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ พื้นที่บ้านโป่งเป่า
4	27-29 ตุลาคม 2562	เสนอความก้าวหน้าวิจัย และเสนอข้อเสนอโครงการกับกรมประมงใน ที่ศาลาประชาคมอำเภอปากชม จังหวัดเลย
5	18 มีนาคม 2563	การประชุมสรุปข้อมูลการวิจัย
6	22 พฤษภาคม 2563	การประชุมเพื่อลงนามบันทึกความตกลงแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563
7	18-19 สิงหาคม 2563	ทีมวิจัยนำโขง จ.มุกดาหาร อำนวยการเจริญ และอุบลราชธานี และเจ้าหน้าที่สำนักงานประมง ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน และศึกษาดูงานในพื้นที่ ชมแม่น้ำโขง ปากบ้องสองคอน บุ่งที่จะทำการอนุรักษ์ ปล่อยปลา และการทำฝ้าย้อมคราม การจัดการท่องเที่ยวของชมรมเรือบ้านสองคอน , บ้านปากกะหลาง ต.สองคอน, สามพันโบก บ้านโป่งเป่า ต.เหล่างาม ,บ้านสำโรง และดูงานกองทุนปลาบ้านผาชัน ต.สำโรง อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี
8	5 พฤศจิกายน 2563	เข้าร่วมการประชุม “ทิศทางการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง จากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนลุ่มน้ำโขง” เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการและข้อเสนอเชิงนโยบาย ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

รายชื่อทีมวิจัยชุมชนบ้านโป่งเป่า

1. นายสุนทร ภาวะเวช
2. นายประชาญ ปรามภัย
3. นายศิริ ทองโสภา
4. นายสมัย วงศ์พุด
5. นายสิทธิกร ปรามภัย

กิจกรรมในช่วงการทำงานวิจัย

วัน เดือน ปี	กิจกรรมกระบวนการวิจัย	รูปกิจกรรม
4-6 กุมภาพันธ์ 2562	การประชุมเชิงปฏิบัติการ ระดับเครือข่าย 7 จังหวัด	

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	รูปกิจกรรม
24 เมษายน 62	การประชุมเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย	
17 สิงหาคม 2562	การประชุมเตรียมเอกสารข้อตกลง การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ(MOU) บ้านโป่งเป้า จ.อุบลราชธานี	
20 สิงหาคม 62	การประชุมเพื่อลงนามข้อตกลงการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ(MOU) บ้านโป่งเป้า จ.อุบลราชธานี	

<p>24 สิงหาคม 62</p>	<p>กิจกรรมสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก</p>	
<p>26-28 ตุลาคม 62</p>	<p>เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ “การพัฒนาแผนเชิงรุกด้านการประมงระดับชุมชน ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง” ที่ อ.ปากชม จ.เลย</p>	
<p>18 มีนาคม 63</p>	<p>ทีมวิจัยบ้านโป่งเป้าสรุปรายงานการวิจัย และร่วมหารือแผนงานในอนาคต</p>	

18-19 สิงหาคม 2563

แกนนำชุมชนวิจัยน้ำโขงมุกดาหาร อำนาจเจริญ อุบลฯ และเจ้าหน้าที่สำนักงานประมง ร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน และศึกษาดูงานในพื้นที่ ชมแม่โขง ปากบ้องสองคอน บุ่งที่จะทำการอนุรักษ์ ปล่อยปลา และการทำฝายอ้อมคราม การจัดการท่องเที่ยวของชมรมเรือบ้านสองคอน, บ้านปากกะหลาง ต.สองคอน, สามพันโบก บ้านโป่งเป้า ต.เหล่างาม ,บ้านสำโรง และดูงานกองทุนปลาบ้านผาชัน ต.สำโรง อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี

4 พฤศจิกายน
2563

ตัวแทนทีมวิจัยชุมชน 17 ชุมชน เข้าพบอธิบดีกรมประมง และมอบรายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และข้อเสนอเชิงนโยบายต่อกรมประมง

5 พฤศจิกายน
2563

ตัวแทนทีมวิจัยชุมชน 17 ชุมชน เข้าร่วมการประชุม “ทิศทางการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง จากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนลุ่มน้ำโขง” เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการและข้อเสนอเชิงนโยบาย ณ ห้องประชุม 201 ชั้น 2 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

3 ธันวาคม
2563

ทีมวิจัยบ้านโป่งเป้า ร่วมกับกรมประมง จัดพิธีปล่อยปลาลงในบึงอนุรักษ์ของชุมชน

อุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก⁶

อุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก ได้รับการจัดตั้งให้เป็นอุทยานธรณีประเทศไทย ลำดับที่ 3⁷

(ลำดับที่ 1 อุทยานธรณีโลกสตูล จังหวัดสตูล ได้รับการรับรองเป็นอุทยานโลกของ UNESCO แห่งแรกในประเทศไทยเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2561 ลำดับที่ 2 อุทยานธรณีโคราช จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2558) โดย “คณะกรรมการอนุรักษ์แหล่งธรณีวิทยาและจัดตั้งอุทยานธรณี” มีมติเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2562 ก่อนหน้านั้น อุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก ถูกจัดตั้งและประกาศเป็นอุทยานธรณีระดับท้องถิ่น เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2554 ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอโขงเจียม และบางส่วนของอำเภอสรินทร มีพื้นที่รวมประมาณ 1,700 ตารางกิโลเมตร

คุณสมบัติของอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบกตามหลักเกณฑ์มี 5 ด้าน ประกอบด้วย

- (1) ความโดดเด่นทางธรณีวิทยาและการอนุรักษ์
- (2) การบริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วม
- (3) การพัฒนาและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่
- (4) การท่องเที่ยวทางธรณีวิทยา ธรณีวิทยา และประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
- (5) การพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ความสำคัญและความโดดเด่นทางธรณีวิทยาในระดับนานาชาติ ประกอบด้วย

1. มีแหล่งซากดึกดำบรรพ์ไดโนเสาร์ยุคสุดท้าย ที่มีอายุของไดโนเสาร์อยู่ในยุคที่อ่อนที่สุดในประเทศไทยพบฟอสซิลปลาฉลามน้ำจืด ไฮโบดอนท์ที่เป็นสายพันธุ์ใหม่ของโลกและความหลากหลายทางชีวภาพบรรพกาล
2. มีลักษณะธรณีสัณฐานที่โดดเด่น เช่น แหล่งสามพันโบก ที่มีโบกหรือกุ่มลักษณะมากที่สุด ในอาเซียน และสามหมื่นรู มีรูของพื้นผิวของหินทรายที่มีความยาวของพื้นที่ ที่มีรูมากที่สุดในอาเซียน

⁶ เรียบเรียงโดย มนตรี จันทวงศ์, โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ บนฐานความมั่นคงทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถในการปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ, พฤษภาคม 2563 สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

⁷ <http://newweb.mnre.go.th/th/news/detail/44859>

พื้นที่อุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก กำหนดขอบเขตได้ 3 พื้นที่ ดังนี้⁸

1. ดินแดนแห่งไดโนเสาร์ยุคสุดท้าย ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล ในเขต อ.ศรีเมืองใหม่ ได้แก่ ต.นาคำ ต.สงยาง ต.นาเลิน และ ต.ลาดควาย
2. แหล่งธรรมชาติแปลกตา ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของอุทยานแห่งชาติผาแต้ม บางส่วนของ อ.โพธิ์ไทร (ต.สองคอน เหล่างาม และสำโรง) บางส่วนของ อ.ศรีเมืองใหม่ (ต.หนามแท่ง) และบางส่วนของ อ.โขงเจียม (ต.ห้วยไผ่ และนาโพธิ์กลาง)
3. เขตแม่น้ำสองสี ครอบคลุมพื้นที่ อ.โขงเจียม (ต.โขงเจียม และคำเขื่อนแก้ว) และ อ.สิรินธร

แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในเขตอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก

1. แหล่งอนุรักษ์ธรณีวิทยา 7 แหล่ง ได้แก่
 - สามพันโบก บ้านโป่งเป้า อ.โพธิ์ไทร
 - สวนหินสีประกายแสง บ้านผาชัน อ.โพธิ์ไทร
 - สามหมื่นรู บ้านผาชัน อ.โพธิ์ไทร
 - เสาเฉลียงยักษ์ บ้านผาชัน อ.โพธิ์ไทร
 - ผาแต้ม อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อ.โขงเจียม
 - ถ้ำปาฏิหาริย์ บ้านนาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม
 - โคนผาส้วม บ้านทุ่งบุญ อ.ศรีเมืองใหม่
2. แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรณี
 - แก่งตะนะ อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ อ.โขงเจียม
 - เสาระเบียงภูจันทร์แดง ป่าสงวนแห่งชาติภูโหล่น อ.ศรีเมืองใหม่
 - ภูอานม้า บ้านใหม่ตงสำโรง อ.ศรีเมืองใหม่
 - น้ำตกแสงจันทร์ บ้านทุ่งนาเมือง อ.โขงเจียม
 - น้ำตกสร้อยสวรรค์ บ้านหนองผือ อ.โขงเจียม
 - ผาชัน บ้านผาชัน อ.โพธิ์ไทร
 - ปากบ้อง-หาดสลึง บ้านสองคอน อ.โพธิ์ไทร
 - แม่น้ำสองสี บ้านด่าน อ.โขงเจียม
 - หาดวิจิตร-แก่งพิสมัย บ้านตามุย อ.โขงเจียม

⁸ <https://www.guideubon.com/2.0/go2ubon/1067/>

- ผานางคอย วัดถ้ำผานางคอย (หลวงปู่พรหมมา) บ้านดงนา อ.ศรีเมืองใหม่
- น้ำตกตาดโตน อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ อ.สิรินธร
- ห้วยนาเมืองใหญ่ บ้านทุ่งนาเมือง
- หินเต่าชมจันทร์ บ้านชะซอม อ.โขงเจียม
- น้ำตกก๊าด บ้านชะซอม อ.โขงเจียม
- บ้านโยก ภูสมุย บ้านสะเอิงทอง อ.โพธิ์ไทร
- ผาถ้ำค้างคาว ภูสมุย บ้านสะเอิงทอง อ.โพธิ์ไทร
- ลานผาผึ้ง อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ อ.สิรินธร
- แหล่งไต้โนเสาร์ภูทอง ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม
- เส้าเจดีย์ภูจันทร์แดง ป่าสงวนแห่งชาติภูโหล่น อ.ศรีเมืองใหม่
- กลุ่มเส้าเจดีย์ วัดถ้ำผานางคอย บ้านดงนา อ.ศรีเมืองใหม่

3. แหล่งโบราณคดี

- ภูโหล่น บ้านภูโหล่น อ.ศรีเมืองใหม่
- ถ้ำแต้ม (ถ้ำภาพเขียนสี) ภูสมุย บ้านสะเอิงทอง อ.โพธิ์ไทร
- ถ้ำพระ อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ อ.สิรินธร
- รอยเกรียนโบราณ (ถ้ำขามภูสูบ) บ้านใหม่ดงสำโรง อ.ศรีเมืองใหม่
- ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อ.โขงเจียม
- ภูโลง บ้านผาชัน อ.โพธิ์ไทร

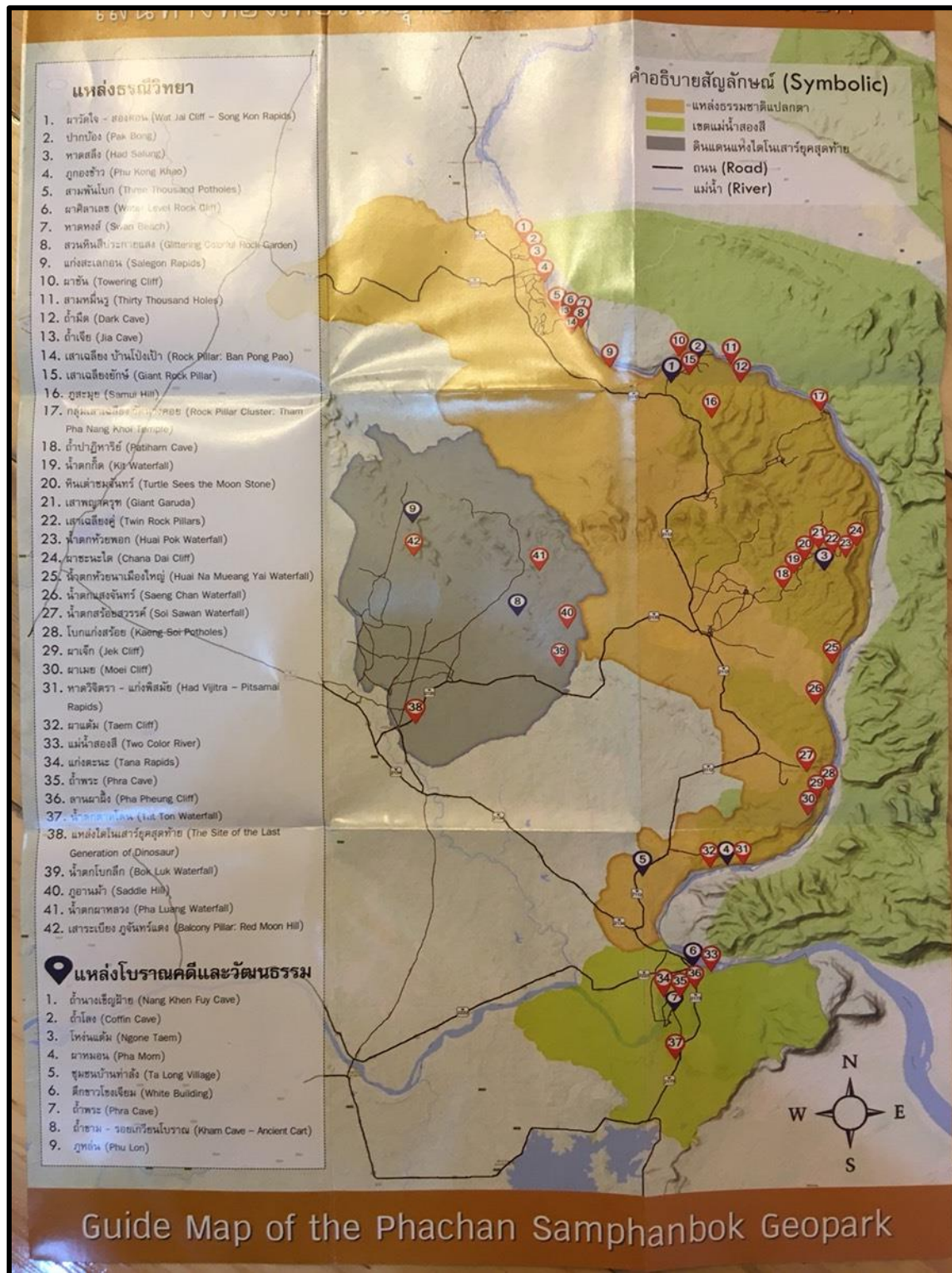
ความเป็นมาโดยสรุป การจัดตั้งอุทยาน ธรณี ผาชัน สามพันโบก⁹

ปี 2536 ดร.วรารุท สุธีธร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องไดโนเสาร์พร้อมผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศได้มาขุดค้นโครงกระดูกขนาดใหญ่ที่ป่าบ้านทุ่งบุญ ตำบลนาคำ อำเภอศรีเมืองใหม่และนำไปพิสูจน์พบว่าซากไดโนเสาร์พันธุ์อิกัวโนดอนและพบว่าอายุน้อยที่สุดของประเทศไทยเป็นพันธุ์อิกัวโนดอนอายุประมาณ 100 ล้านปี

⁹ เรียบเรียงความเป็นมาหลักจาก

1. ลำดับความเป็นมาของการจัดตั้งอุทยานธรณีผาชันสามพันโบกอุบลราชธานี โดย นายสุรพล สายพันธ์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี, 31 มกราคม พ.ศ. 2559 http://hlifebym.blogspot.com/2016/01/blog-post_31.html
2. ลำดับความเป็นมาของการจัดตั้งอุทยานธรณีผาชันสามพันโบกอุบลราชธานี โดย นายสุรพล สายพันธ์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี, 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 <http://hlifebym.blogspot.com/2019/02/blog-post.html>

แผนที่แหล่งธรณีวิทยา อุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก

ที่มา: <https://smartnews.online/?p=761>

ปี 2554 ชงไชย แมคอินไตย์ ได้มาถ่ายทำโฆษณา โดยใช้สถานที่สามพันโบกเป็นฉาก ทำให้สามพันโบกเป็นที่รู้จักและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมาก โดยเป็นเส้นทางท่องเที่ยวต่อจากผาแต้ม

ปี 2554 มีผู้นำเสนอว่าบริเวณพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานีโดยเฉพาะบริเวณผาชันสามพันโบกน่าจะได้รับการจัดตั้งเป็นอุทยานธรณี นายสุรพล สายพันธ์ (ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีในขณะนั้น) จึงได้อนุมัติงบประมาณพัฒนาจังหวัดจำนวน 1 ล้านบาท และได้มอบหมายให้นายยุทธ ทรทัตต์ ผู้อำนวยการส่วนอนุรักษ์ธรณีวิทยากรมทรัพยากรธรณีและคณะ พร้อมด้วยทีมจังหวัดอุบลราชธานี นำโดยนายสมชาย เสริมศักดิ์ อุตสาหกรรมจังหวัดอุบลราชธานีและทีมงานร่วมสำรวจและประสานงาน

วันที่ 9 พฤษภาคม 2554 อุทยานธรณีผาชัน สามพันโบก ถูกจัดตั้งและประกาศเป็นอุทยานธรณีระดับท้องถิ่น โดยใช้ชื่อ “ผาชัน สามพันโบก” เพราะพื้นที่หลัก ๆ อยู่บริเวณสามพันโบก ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอโขงเจียม บางส่วนของอำเภอสรินทร และพื้นที่บางส่วนคาบเกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ วนอุทยานผาลวง พื้นที่สาธารณะเขตป่าสงวนเขตปฏิรูปที่ดิน เพราะมีพื้นที่เกี่ยวเนื่องกันมีทั้งแหล่งไดโนเสาร์ยุคสุดท้ายของประเทศ เสาเฉลียงใหญ่ ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์ น้ำตกถ้ำหินทราย(ถ้ำที่พบส่วนใหญ่เป็นหินปูน) ลานหินที่หลอมละลายจนเปล่งประกาย ฯลฯ มีพื้นที่รวมประมาณ 1,700 ตารางกิโลเมตร

30 พฤษภาคม 2554 ที่บ้านผาชัน ต.สำโรง อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี นายสุรพล สายพันธ์ ผู้ว่าฯ อุบลราชธานี ประธานลั่นฆ้องประกาศ พื้นที่อุทยานธรณีผาชันสามพันโบก

ปี 2554 จังหวัดอุบลราชธานี ประกาศจัดทำแผน 4 ปี (2555-2559) เพื่อพัฒนาอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก ให้เป็นอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบกระดับประเทศ
(https://www.slideshare.net/mpsrivirat/ss-42025310?from_action=save)

ปี 2555 สำนักธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เผยแพร่รายงานฉบับสมบูรณ์ การรวบรวม สำรวจ ศึกษา ประเมิน และประมวลผล แหล่งธรณีวิทยาและกำหนดแหล่งอนุรักษ์ธรณีวิทยา จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งดำเนินการสำรวจในช่วงปี 2554-2555
(http://www.dmr.go.th/download/Bio/การรวบรวม_สำรวจ_ศึกษา_อุบลราชธานี.pdf)

ปี 2555-2558 สร้างอาคารสำหรับการบริการนักท่องเที่ยวและเป็นี่ทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่สามพันโบกและบ้านผาชันโดยใช้งบประมาณพัฒนาจังหวัด

- ปี 2555 กรมทรัพยากรธรณีได้ว่าจ้างมหาวิทยาลัยขอนแก่นศึกษาและออกแบบพิพิธภัณฑน์ไดโนเสาร์เพื่อจะจัดทางงบประมาณมาก่อสร้างที่บ้านทุ่งบุญญตำบลนาคำอำเภอศรีเมืองใหม่ (www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1583298)
- ปี 2555 กรมโยธาธิการและผังเมืองได้ว่าจ้างบริษัท Urban Space ศึกษาและออกแบบจัดทำผังเมืองบริเวณอุทยานธรณีผาชันสามพันโบกจากผลสรุปสุดท้ายศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจะอยู่ที่บ้านนาโพธิ์กลางตำบลนาโพธิ์กลางพร้อมทั้งมีท่าเรือศูนย์เรียนรู้ศูนย์บริการที่ทำงานของหน่วยต่างอยู่ทั่วไป
- ปี 2556 รายงานการศึกษา ธรณีวิทยาเชิงลึกพื้นที่ผาชัน-สามพันโบก จังหวัดอุบลราชธานี โดย รศ. ดร. มนตรี ชูวงศ์, ผศ. ดร. ฐาสินี เจริญจิตต์, ดร. วิชัย จุฑะโกสิทท์กานนท์, ดร. สันติ ภัยหลบลี้, ดร. สุเมธ พันธุ์วงศ์ราช ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปี 2556 รายงานการศึกษา ธรณีสัณฐานวิทยาและรูปแบบของกุ่มภักษณ์ จากแม่น้ำโขงบริเวณสามพันโบก อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี โดย ปภณ รักษาธรรม ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (<https://www.car.chula.ac.th/display7.php?bib=b2016076>)
- ปี 2557 มีการประสานหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เข้าสนับสนุนการจัดอุทยานธรณี ทั้งด้านแผนงานกิจกรรมและงานทางวิชาการ จัดกิจกรรมโรงเรียนพี่โรงเรียนน้อง โดยมอบหมายให้ โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราชเป็นโรงเรียนพี่ของโรงเรียนบ้านดงนา โรงเรียนอัญสัมชัญอุบลราชธานีเป็นโรงเรียนพี่โรงเรียนบ้านโง้งนขาม วิทยาลัยเทคนิคอุบลราชธานีช่วยจัดทำเสารับส่งเครือข่ายวิทยุอาร์เรดิโอที่โรงเรียนบ้านโง้งนขาม ต่อมาวิทยาลัยเทคนิคตระการพืชผลและวิทยาลัยการอาชีพเขมราฐรับผิดชอบบ้านดงนาและบ้านโง้งนขามตามลำดับ วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีอุบลราชธานีจัดกิจกรรมส่งเสริมการเกษตรฯ หน่วยงานเหล่านี้ได้เข้าเสริมในกิจกรรมที่ส่วนราชการเฉพาะได้ดำเนินการอยู่แล้ว
- ปี 2558 มีการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวหาดทรายสูงอำเภอเขมราฐ และหาดชมดาวอำเภอนาตาล ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกัน จึงเห็นวาระหว่างรอการประกาศจัดตั้งอุทยานธรณีเป็นระดับประเทศ น่าจะผนวกพื้นที่นี้ไปในคราวเดียวกัน
- 10 เมษายน 2558 อำเภอโพธิ์ไทรได้จัดกิจกรรม ตามรอยเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทางเรือเหมือนเหตุการณ์ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2535 (จัดกิจกรรมเฉพาะช่วงจากบ้านสำโรงไปยังบ้านผาชันอำเภอโพธิ์ไทร)

และในปีเดียวกันวิทยาลัยพยาบาลราชชนนีอุบลราชธานีและวิทยาลัยสาธารณสุขสิรินธร ได้นำนักศึกษาจัดกิจกรรมตามรอยเสด็จ จากบ้านห้วยหลวงไปยังบ้านโพนงาม และบ้านดงนาอำเภอสรีเมืองใหม่

วันที่ 1 มิ.ย. 2558 นายคันฉัตร ตันเสถียร รองผู้ว่าราชการ จังหวัดอุบลราชธานี เปิดเผยว่า จังหวัดอุบลราชธานี ได้ขอจัดตั้งอุทยานธรณีผาชัน สามพันโบก และประกาศเป็นอุทยานธรณีระดับประเทศ ซึ่งได้เสนอคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งชาติและศิลปกรรม พิจารณาให้ความเห็นชอบ เพื่อนำเสนอคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และคณะรัฐมนตรี พิจารณาถึงการเตรียมความพร้อมของจังหวัด ในการจัดตั้งอุทยานธรณีผาชัน สามพันโบก (ที่มา: ไทยรัฐออนไลน์ 1 มิ.ย. 2558 <https://www.thairath.co.th/news/local/502370>)

เดือนสิงหาคม 2560 กรมทรัพยากรธรณี เผยแพร่คู่มือ ผู้เล่าเรื่อง ผาชัน สามพันโบก (http://www.dmr.go.th/download/article/article_20180827120151.pdf)

วันที่ 8-10 มกราคม 2562 นายสุรียัน กิจสวัสดิ์ ผู้อำนวยการอุทยานธรณีผาชัน-สามพันโบก พร้อมคณะทำงาน, นายเชษฐา ไชย สัตย์ กรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวและกีฬา จ.อุบลราชธานี, นายชนกฤต สายใจ สมาชิกสภาจังหวัดอุบลราชธานี (ส.อบจ.) เขต อำเภโพนไทร และผู้นำชุมชนในพื้นที่อุทยานธรณีผาชัน-สามพันโบก ได้ร่วมให้การต้อนรับและประชุมหารือกับคณะทำงานชุดใหญ่จาก กระทรวงทรัพยากรฯ นำโดย นายสุรชัย ศิริพงษ์เสถียร ผู้อำนวยการกองธรณีวิทยา กรมทรัพยากรธรณี และทีมผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาภาคสนาม ในโอกาสลงพื้นที่ครั้งสุดท้ายเพื่อเตรียมความพร้อม สำหรับการประเมินภาคสนามตามหลักเกณฑ์ขั้นตอนปฏิบัติ (เดือนมีนาคม 2562) เพื่อให้ประกาศเป็นอุทยานธรณีระดับประเทศอย่างสมบูรณ์ (<https://smartnews.online/?p=761>)

22 สิงหาคม 2562 คณะกรรมการอนุรักษ์แหล่งธรณีวิทยาและจัดตั้งอุทยานธรณี มีมติรับรองการจัดตั้งอุทยานธรณี ผาชัน สามพันโบก